

ПРЕДИКАТИ ВИМУШЕНОСТІ У СЕМАНТИЧНІЙ СТРУКТУРІ РЕЧЕННЯ

© Тронь О.А., 2007

У статті досліджуються предикати вимушеності у семантичній структурі речення у контексті інших предикатів дебітивної модальності.

The article highlights the predicates of compulsion in the semantic structure of the sentence in the context of other predicates of debitive modality.

Key words: debitive, predicate of compulsion, semantic structure of the sentence.

Вимушеність – автономний концепт дебітивної модальності із власним "арсеналом" вираження та диференційними смислами. Значення вимушеності виникає у результаті поєднання "алетичної і деонтичної необхідності" і "даремності (непотрібності) опору з боку виконавця дії" [1: 15]. Ситуацію вимушеності, на думку С. Чернової, детермінує відсутність вибору: "вимушеність – це коли суб'єкт не може змінити ситуацію за своїм бажанням, а лише виконує те, що диктується ситуацією і вимогами здорового глузду" [3: 180].

Ситуація вимушеності включає такі елементи: детермінуючий чинник, те, що зумовлює необхідність або обов'язковість виконання дії, об'єкт – той, кого змушують, на кого спрямований вплив детермінуючого чиннику, ознака, тобто дія або стан, які очікуються від агенса в результаті впливу детермінуючого чиннику.

Розрізняють *об'єктивну* і *суб'єктивну* вимушеність. Об'єктивна вимушеність передається у мові різними засобами: а) синтаксично, тобто інфінітивними та власне дебітивними реченнями, б) лексично – іменниками та прикметниками, як-от: *duty, need* і в) лексико-граматичними засобами – за допомогою модальних модифікаторів (ММ). Значення суб'єктивної модальності виражається ввідними

словами, спеціальними зворотами та багатозначними ММ.

Лексико-граматичне поле об'єктивної вимушеності в англійській мові включає такі елементи: *must, have to, be to, bound to, need, forced to, obliged to, necessary to, compelled to*.

Загальним значенням вказаних ММ є значення вимушеності, що представляє зв'язок між об'єктом і ознакою як щось необхідне, зумовлене цілою низкою чинників об'єктивної реальності.

Каузований характер ситуації вимушеності передбачає обов'язкову наявність каузатора незалежно від того чи отримує він вираження чи ні. У Н. Шведової – це “змушуючий суб'єкт”, у В. Філіпова – “детермінуючий чинник”, у В. Вольмута – “змушуючий чинник”.

Детермінуючим чинником у реченнях цього типу виступає:

а) окрема особа чи особи: *Harry, you have to find that bracelet and find out why it was worth torturing and killing a man for* (M. Connelly);

б) обов'язок, офіційна посада: *So one time when I was working in this motel one of the toilets leaked and I had to replace the flapper ball* (B. Kingsolver);

в) стан, перебування де-небудь, належність до будь-якої групи осіб, сфери діяльності, взаємини з ким-небудь тощо. Напр.: *This chap – my hero – has a drunken father and a mother out at work. He has to dress the younger children and give them breakfast before going off to school himself* (Miss Read);

г) конкретна ситуація чи подія: *Daddy is out of work, – she said brightly. – That's why my mommy had to go and stay with Antie Em to have the baby* (S. King).

Слідом за С. Туровською стверджуємо, що висловлювання із модальним значенням вимушеності характеризуються такими особливостями: “мінус-інтенційність”, “зверненість до минулого”, “фактуальність”, оцінка “погано”, “відсутність альтернативи” [2: 41]. Проте названі особливості висловлювань із МПВ не охоплюють усіх диференційних ознак речень цього семантичного різновиду. Вважаємо, що однією із найвагоміших сем МПВ є “зумовленість обставинами, певною ситуацією, іноді й внутрішніми потребами індивіда”. Крім того, диференційними компонентами висловлювань із модальним значенням

вимушеності вважаємо присутність виконавця дії, наявність значення протесту, що йде від мовця – носія суб'єктивної оцінки та суб'єктивно-модальне значення впевненості мовця у сказаному. Отже, у конструкціях із значенням вимушеності сема “волевиявлення” відсутня, що кардинально відрізняє їх від речень із значенням повинності, де ця сема обов'язково репрезентується.

Часто добре інтерпретуючи “вимушений” вчинок, зумовлений об'єктивними причинами, тобто “каузальний”, можна виправдати свій вчинок. Це досягається експлікацією “об'єктивної” причини і семантики жалю у висловлюванні або ж у контексті. Напр.: *He was sorry when the magazine became too expensive and he **had to give it up*** (E. Hemingway).

Очевидно, що модальні висловлювання із МПВ супроводжуються семантикою небажаності, жалю, навмисності тощо. Семантичним інваріантом цих висловлювань є абсолютна оцінка “погано”. Те, що дія відбувається всупереч волі суб'єкта і є поганою на його думку, обмежує сполучуваність цих висловлювань із оціночним змістом залежних пропозицій. Напр.: у реченні *I **have to inform** you that ... (Я змушений (мені доводиться) повідомити вас, що...)* суб'єкт вважає повідомлення неприємним для адресата, тобто пропозиційний зміст диктума характеризується знаком “–”. Це чітко простежується у наступному реченні: *I **would have to kiss him. It was horrible*** (H. Lee).

Коли детермінуючим чинником виступає не особа, а зовнішні обставини, події, ситуація, що склалася, тобто тоді, коли немає зіткнення індивідуальних волевиявлень, з'являється суб'єктивно-модальне забарвлення незадоволення, небажання або навіть оцінки ситуації як складної, тієї, що потребує праці, турбот тощо [4: 111], наприклад:

– *I've been with Inspector Hammond for the last half hour. We'll have to let it go as a practical joke, Frankie, for the moment.*

– *Oh, but, Bobby...*

– *– I said for the moment. We've got to get to the bottom of this, Frankie (A. Christie).*

Очевидно, що після розмови з інспектором, Боббі пропонує тимчасово не

розглядати серйозно спробу замаху на його життя. Френкі ж неохоче погоджується.

Семантичні варіанти з компонентами “погано” реалізуються у різних граматичних конструкціях:

- 1) у широкому контексті: [Carter]: (**sadly**) I sensed when I was in there that I shall most likely never see her again. **It hurt me very much** Father, but I **must go** (A. Bierce);
- 2) у висловлюванні: *Oh, it is terrible, that I should have to ask you such a question - Robert, are you telling me the whole truth?* (O. Wilde);
- 3) у ввідних конструкціях: *Sorry to say, Celia, but I must go* (P. Abrahams). **It turned out that I was to work mainly for Eddie Rickett, who was in charge of the lab** (B. Kingsolver).

Оскільки предикати **must, have to** включають семантичний відтінок внутрішнього негативного відношення до дії, то цей відтінок може позначатися у контексті за допомогою слів із негативною експресивною оцінкою. Так, наприклад, може оцінюватися об’єкт, як-от: *What bothers me is that she and Jem will have to absorb some ugly things pretty soon* (H. Lee); *I rejoined the others in the small fisherman’s cottage and there I had to break the sad news* (A. Christie). Вимушену дію суб’єкта може зумовлювати причина, вказана у самій структурі речення, як-от: *Billy will have to testify, as being the last of his friends to see him alive* (M. Spark).

Реалізація вимушеної дії пов’язана з подоланням певних перешкод, труднощів суб’єктом дії. Проблематичність здійснення дії, а також те, що її реалізація може мати неприємні наслідки для самого виконавця, є причиною того, що необхідна дія набуває вимушеного, небажаного характеру для суб’єкта дії. Напр.: *I must just put up with it, she sighed* (W. Maugham). *Jem saw that he would have to fight me to keep me home, and I suppose he thought a fight would antagonize Auntie* (H. Lee). *The few reporters had to content themselves with quick photographs of the couple...* (H. Lee). Саме семантика інфінітивів **give up, fight, content** підкреслює вимушений характер дії.

Вагомою диференційною ознакою речень з МПВ є відсутність альтернативи

при здійсненні вимушеної дії у минулому. Напр.: *Betsy had refused to let him in, had left him down there in the street, and he **had to sit** in the car he'd hired till seven* (R. Rendell). *It had its virtues and its vices – anyway you **had to put up with it*** (J. Galsworthy).

Часто відсутність альтернативи уточнюється лексично: *This was news, news that put a different light on things: Atticus **had to, whether he wanted to or not*** (H. Lee).

Цікаво, що якщо “відсутність альтернативи” виражена експліцитно, то вона завжди містить у собі компонент оцінки “погано”.

Рельєфно виражений вимушений характер здійснених чи здійснюваних вчинків, запланованих дій дозволяють виділити ще одну диференційну ознаку вимушеної модальності – “мінус-інтенційність”. С. Туровська зазначає, що “модальність вимушеності виявляється “квазіінтенційною”, хоч модальні предикати і спрямовані на якийсь об’єкт (у цьому відношенні, тобто у відношенні зовнішнього зв’язку, їх можливо, слід визнати інтенційними), сам об’єкт не може вважатися повноправним об’єктом інтенції, оскільки між ним і інтенційною дією відсутній “внутрішній” (логічний) зв’язок. Іншими словами, вимушеність є “квазітеологічною модальністю, а отже, не може бути схарактеризована такими диференційними ознаками, як “намір”, “спрямованість на результат дії як внутрішній, який відповідає прагненням суб’єкта” [2: 38]. Саме цим і пояснюється те, що висловлювання із модальністю вимушеності вирізняються небажаністю здійснення дії чи вчинку.

Речення із МПВ розрізняються за рівнем інтенсивності (в основу інтенсивності покладено ступінь вияву ознаки [5]), тобто мовець може або просто констатувати вимушеність ситуації, положення, або окреслити доконечну зумовленість обставинами, так звану **інтенсиковану вимушеність**. Остання досягається мовцем за допомогою:

1) повтору засобів вираження вимушеності: *"Well, why do you **have to listen?**" Jim asked again. "Why do you **have to listen** to this stuff if it makes you so miserable?"* (J. Cheever). *Don Pedro slapped the Dwarf on the cheek with his embroidered glove. – You **must dance**, – he said, – petit monster. You **must dance**. The Infanta of Spain and*

the Indies wishes to be amused (O. Wilde);

2) використання прислівника–інтенсифікатора у препозиції до ММ: *I must get married. I really must* (H. Bates);

3) ситуації у передтексті чи посттексті, що інтенсифікує вимушеність дії, напр.: *I had had a breakdown in health and was forced to give up my practice in England and go abroad* (A. Christie);

4) оцінкою ситуації: *The air in there was so hot and stale I felt like I had to breathe it twice to get any oxygen out of it* (B. Kingsolver);

5) вказівкою на негативні наслідки за умови невиконання вимушеної дії: *We must go to him at once. He can't have noone to look after him. ... He might die... It's dreadful. I can't bear the thought. We must find him at once* (S. Maugham).

Отож, вимушеність – це автономний концепт дебітивної модальності, який характеризується диференційними ознаками та власними наборами вираження. На основі контекстуального використання модальних предикатів із семантичним компонентом “вимушеність” виявлено ряд диференційних ознак, а саме: мінус-інтенційність, фактуальність, зверненість до минулого, оцінка “погано” і відсутність альтернативи.

Література:

1. Мышкина Н.Л. Значения необходимости и способы передачи этих значений в оригинальных и переводных текстах немецкой и русской научной речи: Автореф. дис. ... канд. филол. наук. – М., 1979. – 25 с.
2. Туровская С. Проблемы изучения модальных смыслов: теоретический аспект (на мат. совр. русск. языка). – Тарту. – 1997. – 132 с.
3. Чернова С.В. Модальные глаголы в современном русском языке (семантическая модель «замысел – осуществление замысла»): Автореф. дис. ... канд. филол. наук. – Киров, 1997. – 21 с.
4. Шведова Н.Ю. О долженствовательном наклонении // Синтаксис и норма: Сб. статей. – М.: Наука, 1974. – С. 107-121.
5. Matthews-Bresky R.J. Modals of strong obligation // Zielsprache English. – 1977. – № 1. – Р. 6–11.